

En aquesta pintura apareixen representats un coixí llarg que ocupa tota l'amplada del llit, possiblement un recolzador, i un altre de més petit, situat sobre d'aquest, en el qual la dona recolza el cap, possiblement un *oregay*. Escena del sagrament de l'eucaristia a una malalta de mort (viàtic) assistida per tres santes, taula de la Mare de Déu de Vallbona de les Monges, atribuïda a Guillem Seguer, vers 1350, MNAC 9919

LA PELL ALS HABITATGES D'ÈPOCA GÒTICA A LA CORONA D'ARAGÓ: MOBLES I OBJECTES

EVA PASCUAL I MIRÓ

La manufactura de la pell va ser una de les activitats industrials, després del teixit, més importants als territoris de la Corona d'Aragó durant el període gòtic. Els estudis han posat en relleu la importància d'aquesta activitat, tant en el volum de la producció i el nombre de treballadors que es dedicaven als diferents oficis o especialitats del treball de la pell, des de la seva preparació i posterior adobat fins a la manufactura de productes diversos, com en el capital mobilitzat.¹ Així mateix, són també nombroses les referències documentals sobre la pell. L'estudi de la documentació del període revela els seus usos més enllà dels principals als quals anava destinada, que eren el vestit i el calçat. Els inventaris de béns, la majoria realitzats a la mort del seu propietari, són una font indispensable per al coneixement de les diferents tipologies d'objectes i elements confeccionats en pell més habituals als habitatges de l'època. La gran varietat d'aquests en l'àmbit privat i el seu ús en les diferents activitats quotidianes mostra la importància de la indústria i l'ús extraordinàriament versàtil del material. La pell apareix denominada en la major part dels inventaris com a cuir o couro; poques vegades s'esmenta a quin animal pertany, i quan hi apareix fa referència a peces o complements de vestit. Malgrat aquesta uniformitat en la denominació del material, en

la majoria d'inventaris apareixen els mobles i els objectes descrits de manera més o menys detallada, a voltes especificant també el tipus de decoració i altres característiques rellevants.

MOBILIARI

Els mobles contenidors més habituals als habitatges del període eren els cofres, la majoria dels quals estaven recoberts amb pell, tipologia de la qual es conserven actualment un nombre significatiu d'exemplars.² La pell s'aplicava directament sobre les posts de fusta que conformaven l'estructura del cofre i es fixaven gràcies a les llandes de ferro que recobrien el moble. En els exemplars conservats s'ha constatat la presència de couro cru (també denominat pell crua), és a dir, una pell que, com el pergamí, no ha estat adobada, només ha estat rentada, depilada, desgrixada, assecada i raspada, i que dona com a resultat una pell més gruixuda i no tan llisa com el pergamí, i més translúcida. En la majoria de casos la pell crua ha estat recoberta amb una capa pictòrica, possiblement de mini. Els inventaris ofereixen notícies sobre aquests mobles pintats de color vermell, com el «cofrum incoreatum de coreo virnilio cum launis ferri» que apareix a l'inventari de 10 de setembre de

1. Morelló Baget, J., «La manufactura de la pell», a *La pell, Arts de l'objecte. L'Art Gòtic a Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2008.

2. Pascual i Miró, E., «Els cofres encuirats», a *La pell, Arts de l'objecte. L'Art Gòtic a Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2008.

Cofre de fusta d'álber recobert de pell amb pèl i llandes de ferro forjat aplicades i clavades, segle XIV. Imatge de quan era al comerç, a la dècada de 1990 (foto © Eva Pascual Miró)

Detall del cofre anterior en el qual s'observen les restes de la pell amb pèl (foto © Eva Pascual Miró)

1364 dels béns que la reina Elisenda de Montcada llegà al monestir de Pedralbes a Barcelona³ o el «cofre vell de cuyr roig encuyrat ferrat sens pany sens clau» que tenia el rei Martí l'Humà al Palau Reial Major de Barcelona, segons l'inventari realitzat per encàrrec de la seva vídua Margarida de Prades durant el mes de setembre de 1410.⁴

També hi havia, però, cofres recoberts amb pell de color negre, que tal vegada es podria identificar com a cordovà, tal com semblen suggerir algunes de les representacions pictòriques del període.⁵ El cordovà és pell de cabra adobada amb sumac (gènere de plantes de la família de les anacardiàcies) que dona com a resultat una pell d'alta qualitat, flexible i suau, però de gran resistència i durabilitat. La presència de cofres possiblement recoberts de cordovà,⁶ una pell molt costosa amb la qual es devien obrar els exemplars de millor factura, s'ha constatat a l'habitatge que tenia Pere Becet, Batlle General de Catalunya, al carrer de Mercaders de Barcelona, segons l'inventari *post mortem* dels seus béns de 1430: «un parel de cofrens de pey negre sembrats de brots» i «cofre de cuyro negre»,

3. Castellanos, A., *Origen i formació d'un monestir femení. Pedralbes al segle XIV (1327-1411)*, tesi doctoral en xarxa.

4. Massó Torrents, J., «Inventari del béns mobles del rei Martí d'Aragó», *Revue Hispanique*, vol. XII, 1962.

5. Pascual i Miró, E., «Els cofres...»

a la casa que tenia a Tortosa.⁷ Altres cofres anaven recoberts amb pell amb pèl, que als inventaris apareixen denominats com a «pilosos», com el «coffrum nostrum pilosum» segons inventari dels béns del rei Jaume II el 5 d'agost de 1312⁸ o el «coffre pelos ferrat ab sos pany» que tenia el rei Martí l'Humà.⁹ El pèl podia ser de diversos colors o tons, com el «cofre vel forrat de cuyr roig pelos» i el «coffre encuyrat de cuyr de pel blanch ferrat», ambdós també propietat del rei Martí. El rei tenia també un altre cofre «de cuyr frances ferrat e enlaunat»: ¹⁰ en aquest cas la notícia és especialment interessant, atès que esmenta el tipus de couro de recobriment, que possiblement no era gaire comú i que tal vegada presentava unes característiques definitòries que el vinculaven als treballs del focus francès, sense que actualment sigui possible establir-ne les característiques o l'aspecte.

6. Actualment no es disposa de cap notícia directa sobre aquests cofres, malgrat que cal pensar en la seva existència, que entroncaria amb una tipologia d'arquetes conservades. Esperem que futures investigacions ajudaran a aclarir aquest tema.

7. Martorell Trabal, F. - Valls Taberner, F., «Pere Beçet (1365?- 1430)», *Anuari Institut d'Estudis Catalans*, 1911-1912, any IV.

8. Martínez Ferrando, E., «La Cámara Real en el reinado de Jaime II (1291-1327)», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, 1953-1954. vol XI.

9. Massó Torrents, J., *Inventari del béns...*

10. Massó Torrents, J., *Inventari del béns...*

Arqueta de fusta d'álber recoberta de pell amb pèl i amb llandes de ferro forjat aplicades i clavades. Segles XIV-XV, col·lecció Lola Palau (foto © Eva Pascual Miró)

Una altra tipologia de contenidors habitual als habitatges del període eren les arquetes. Els exemplars conservats formen un conjunt summament interessant, malgrat que no es tracta d'un grup homogeni pel que fa als materials, solucions tècniques i formals. A grans trets, es poden agrupar en cinc tipus principals,¹¹ a un dels quals correspondrien les arquetes encuirades i recobertes amb llandes de ferro. Aquestes repeteixen el sistema constructiu i formal dels cofres i, com aquests, apareixen esmentades molt sovint als inventaris, com el «coffret patit ferrat e encuyrat» que tenia el rei Alfons el Magnànim,¹² el «coffret encuyrat ferrat tencat»¹³ del rei Martí l'Humà o el «coffret ancuyrat enlehonat de ferro» que el 1408 hi havia a la cambra de l'escultor Pere Sanglada, al seu habitatge del carrer de Trenta Claus (actualment Escudellers) de Barcelona.¹⁴ Hi havia també arquetes només recobertes de cuir, sense llandes,

11. Pascual i Miró, E., «Les arquetes», a *El Moble, Arts de l'objecte. L'Art Gòtic a Catalunya*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2008.

12. González Hurtebise, E., «Inventario de los bienes de Alfonso V de Aragón como infante y como rey (1422-1424)», *Anuari Institut d'Estudis Catalans*, V, 1907.

13. Massó Torrents, J., *Inventari del béns...*

14. Terés, R. M., «Pere Sanglada i l'arribada del gòtic internacional a Barcelona», *Escultura II. L'Art Gòtic a Catalunya*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2007.

com el «mig coffret de cuyr», el «coffret de cuyr ab V tencadures», ambdós del rei Martí l'Humà,¹⁵ i el «petit cofre encuyrat», segons inventari dels béns de Pere de Guàrdia de 1400.¹⁶ A l'inventari del castell de Tous (documentat des del 960, situat a la població de Sant Martí de Tous, a l'Anoia) del 1410 s'esmenta un «coffret de cuyro», que estava situat a la recambra de la torre.¹⁷ Com en el cas dels cofres, la documentació ens ofereix notícies també d'arquetes recobertes amb cuir francès, com el «coffret de cuyr frances» que servia per desar els fermalls, tal vegada d'or i plata, del rei Alfons el Magnànim.¹⁸ Algunes vegades la descripció és especialment detallada, especificant tant el recobriment exterior del moble, com l'interior, la qual cosa indica l'excepcionalitat de l'exemplar, com el «coffret de cuyr vermey plan quadrat e encuyrat forrat de cuyr vermell pelos» que havia estat propietat del rei Martí l'Humà.¹⁹ La descripció del moble (pla i quadrat) coincideix amb la del conjunt d'arquetes conservades recobertes exteriorment amb cordovà i llandes de ferro aplicades.²⁰ Tal vegada correspondrien a aquest grup la «caxetam parvam de coreo nigrum» que va tenir la reina Elisenda a Pedralbes.²¹

L'ús de la pell no es limitava només al recobriment de mobles. En les cadires podia conformar el seient i el respall, com les «quatre cadires de cuyro, e una petita, ja usades» que tenia Pere Girgós a la sala del seu habitatge del carrer de Regomir, a Barcelona.²² La documentació informa

15. Massó Torrents, J., *Inventari del béns...*

16. Pujol, P., «Antichs inventaris del bisbat d'Urgell», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres*, 1911-1912, VI.

17. Alós, R., «Inventaris de castells catalans», *Tous. Mil d'anys d'història*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981.

18. González Hurtebise, E., *Inventario de los bienes...*

19. Massó Torrents, J., *Inventari del béns...*

20. Pascual i Miró, E., «Les arquetes encuirades», a *El Moble, Arts de l'objecte. L'Art Gòtic a Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2008.

21. Castellanos, A., *Origen i formació...*

22. Roca, J. M. «Inventaris», a *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 94-95, 1927.

Escena representant una estança d'un habitatge del període. A l'habitació, en segon terme i separat per un cortinatge, apareix un cofre (de color vermellós al retaule original) amb llandes de ferro: representat amb tota seguretat com a recobert de pell. El llit està vestit amb un coixí que ocupa tota l'amplada del moble, possiblement un recolzador. Escena de l'Anunciació del retaule de la Mare de Déu procedent del monestir de Sixena (Aragó), atribuït a Pere Serra vers 1363-75, MNAC 15916

Detall de l'escena anterior. La Mare de Déu està representada asseguda sobre un seti a l'estrada situada al davant de la seva cambra

també de setis confeccionats amb pell. El seti pot ser tant la part d'una cadira o d'un banc destinada a seure, això és el seient, com un objecte sobre el qual poder seure.²³ La majoria de les descripcions semblen referir-se a l'objecte sobre el qual se seia, que podia anar sobre una tarima (estrada) o sobre una cadira o banc: així podem pensar que es devia tractar d'una mena de coixins obrats especialment per a aquesta funció. A l'inventari de 1410 del castell de Tous apareixen «dos sitis de cuyro, de seure» propietat de Francesca de Tous, que formaven part del parament de la cambra que hi havia sobre el portal de l'edifici.²⁴

La pell també era un material emprat per vestir llits. La documentació recull informacions referents a cobrellits o vànoves confeccionats amb cuiro, com «sobre lit de cuyro de lit de paraments» per al llit de la recambra de la torre del castell de Tous, segons l'inventari de 1410.²⁵ Als castells i palaus de les classes més benestants hi havia llits de paraments, és a dir, llits aparador que mostraven la riquesa dels seus propietaris i en els quals exposaven les costoses teles i robes que el vestien. En aquest cas, el cobrellit de cuiro devia ser luxós, tal vegada decorat, atès que cobria totes les vestidures del llit. A l'inventari dels béns de Bertomeu de Gualbes apareix un cobrellit decorat: «cobertor de cuyro per lo dit llit ab senyal de luna del dit deffunt».²⁶ També hi havia cobrellits de teixit folrats de pells amb pèl, com el «sobrelit folrat de pells» que el 1380 havia estat propietat de Ramon Alamany.²⁷ Els llits eren agençats, a banda de la roba habitual i el cobricel amb cortinatges (en part dels exemplars), amb diversos tipus de coixins que rebien diferent denominació segons el seu ús. Els

23. *Diccionari català-valencià-balear*, Institut d'Estudis Catalans.

24. Alós, R., *Inventaris de castells...*

25. Alós, R., *Inventaris de castells...*

26. Soler i Palet, J., «L'art de la casa al segle XV», a *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres*, VIII, 1916-17.

27. Pujol, P., *Antichs inventaris del bisbat...*

recolzadors,²⁸ com el seu nom indica, servien per tal de recolzar-s'hi, tal vegada per sostenir l'esquena i poder seure còmodament al llit. Pere Becet, el 1430, tenia diferents recolzadors als llits del seu habitatge de Barcelona, com «III recoldadors de cuyro vermell redons» o «un recoldador de cuyr vermell ab I senyal de Salamo».²⁹ A l'inventari de Guillem Eimeric, de 1301, hi havia a la cambra del pis superior de la seva casa al carrer Paradís de Barcelona «duos recoldadors de corio cum borra»,³⁰ és a dir dos coixins recolzadors farcits de borra, a més d'altres dos sense farcir. Una altra tipologia de coixí sembla que eren els *oregays*: tal vegada es tractava de coixins per recolzar el cap, com els que el 1410 hi havia al castell de Tous: «dos oregays de cuyres».³¹

Hi havia altres coixins, alguns dels quals, com els recolzadors, servien per seure, i de fet en alguns inventaris apareixen també amb aquesta denominació. Els coixins podien estar confeccionats amb cuir com els «sex coxinos corey» que tenia Berenguer Vidal el 1388³² o amb la part superior de teixit i l'inferior de cuir, que segurament eren emprats per seure a l'estrada o directament sobre catifes a terra, raó per la qual la part inferior era realitzada amb un material més resistent que el teixit. Joana, la vídua de Bartomeu de Gualbes, tenia «VIII coxins ab les cares de ras e les sotanes de cuyro plens de palla»,³³ és a dir, amb la part

superior confeccionada amb tela de ras (possiblement de seda) i l'inferior de cuir. Pere Sanglada tenia «VI coxins ab les cubertes de lana vermell ab sotana de cuyro vermell» el 1408.³⁴ Algunes de les catifes sobre les quals possiblement es disposaven aquests coixins, eren obrades de pell, com la «catifa pelosa de dins e de fora rasa vermella» que tenia Ferrer de Gualbes a la cambra prop del menjador, a la torre que tenia al camí del monestir del Carme a Montalegre, segons inventari de 1423.³⁵

OBJECTES

A més del mobiliari, als habitatges del període hi havia una gran varietat d'objectes confeccionats amb pell. Es tractava tant d'objectes d'ús comú a la llar, com d'altres de més sumptuosos, a vegades ricament decorats. Els inventaris ofereixen informació sobre tots ells, la majoria contenidors.

Les capsas i els estoigs (capsas especials per contenir un determinat objecte, a la forma del qual està adaptada) s'empraven per desar les coses més variades. Les capsas podien estar, a voltes, obrades amb tècniques molt elaborades i portar decoracions força costoses, com en el cas d'«un pom rodon de cristall, qui sta dins una capça rodona de cuyr empremtat de oripell obrat, e la dita capça de dins foradada de plom e de fora guarnida de leuto», és a dir, una capsas de cuir amb decoració d'oripell (habitualment, full de plata amb colradura per tal d'imitar l'aspecte de l'or) i guarnida exteriorment amb llautó (un material, que brunyit, també recorda l'or), que havia estat propietat del rei Alfons el Magnànim.³⁶ Menys luxosa era la «capsa de fust cuberta de cuyr de camus ab I cordo de fil groch e morat» que havia estat propietat del rei Martí l'Humà, segons l'inventari de 1410.³⁷ En aquest

28. Segons les notícies de què disposem, sembla que aquests coixins eren d'ús específic per als llits, malgrat que és difícil establir aquest extrem, atès que la majoria d'inventaris no passen de ser una simple enumeració dels objectes i mobles de l'habitatge. Així i tot, en la majoria de casos, apareixen d'alguna manera associats als llits.

29. Martorell Trabal, F- Valls Taberner, F., *Pere Becet...*

30. Batlle i Gallart, C., «Guillem Eimeric, jurista d'una família patrícia de Barcelona», *Anuario de Estudios Medievales*, 37/2 juliol-desembre de 2007.

31. Alós, R., *Inventaris de castells...*

32. Obrador, M., «Inventari de la heretat d'en Berenguer Vida (1388)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, vol. XI, 1907.

33. Soler i Palet, J., *L'art de la casa...*

34. Terés, R. M., *Pere Sanglada...*

35. García Panadés, T., «Los bienes de Ferrer de Gualbes, ciudadano de Barcelona (hacia 1350-1423)», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, núm. 4, 1983.

36. González Hurtebise, E., *Inventario de los bienes...*

37. Massó Torrents, J., *Inventari del béns...*

cas, la fusta estava recoberta amb camussa, que pot ser de pell d'isard, cabra o ovella, adobada amb oli de peix, que dona com a resultat una pell de color groc pàl·lid, molt suau i flexible, que pot ser rentada. Els estoigs estaven confeccionats a la mida i segons la forma d'allò que havien de contenir; per tant, és habitual que en els inventaris n'aparegui també esmentat el contingut. En la majoria de casos estaven obrats per tal de desar i resguardar objectes com joies i altres peces d'orfebreria, però també d'altres considerats valuosos o que calia guardar. És el cas de l'«astoix de cuyr buyt per a guenivets» que tenia a la seva cambra Pere Sanglada el 1408,³⁸ les «VIII culleres de argent, les quals esen dins I stoig de cuyrs» que estaven al dormitori de l'habitatge de Leonci Mestre segons l'inventari dels seus béns de 1437³⁹ o «un stoig de cuyr, apte a portar pitxer» que havia estat propietat de Pere Girgós el 1389.⁴⁰ Una de les notícies més interessants és la d'un estoig de cuiro groc que tenia el rei Pere el Cerimoniós el 1366, en el qual desava un astrolabi: «un estalabre [astrolabi] gran de lauto morisch, ab son estoig de cuir groch».⁴¹ Alguns presentaven la pell o cuiro en el seu color, mentre que altres estaven decorats, com el que el 1423 hi havia a l'estudi de la casa de Ferrer de Gualbes, «un stoig de cuyro vermell pintat d'oripell»⁴² o l'«stoig de cuyr daurat» del rei Alfons el Magnànim.⁴³ Probablement alguns exemplars eren obrats amb cordovà, com podien ser els «stoig de cuir negre ab IIII senyals pintats de les armes que feya lo senyor Rey con era Infant» i «stoig de cuir negre» que també van ser propietat del rei Alfons el Margnàmin.⁴⁴

Les bosses per guardar diners i altres elements, com jocs d'escacs, també eren habituals als habitatges. Per exemple, Berenguer Vidal tenia «in uno burseto corey inveni centum libras», segons l'inventari de 1388;⁴⁵ i Pere Becet desava diners en «una bossa de cuyro blanch» i en una altra «bossa de cuyro negre».⁴⁶ El rei Alfons el Magnànim tenia «una bossa de cuyr vermell dins la qual ha un joch de scachs».⁴⁷ Hi havia bosses per dur comestibles, denominades carners.⁴⁸ Malgrat que es tractava d'objectes pràctics, d'ús comú a la casa, alguns eren força luxosos, com la que el 1400 tenia Pere de Guàrdia, un «carner de cuyro ques tanchaue ab cademat en lo qual havie un cordo de seda vert ab dos botons de fill dor per cenyir»⁴⁹ o el «carner de cuyro vermell brodat» de Pere Becet el 1430. El mateix Becet tenia una bossa (argentera) per desar objectes de plata, «una argentera de cuyro qui s tancha ab una cadena r clau», i una altra per guardar eines i peces de ferro,⁵⁰ denominada ferrera: «una ferrera de cuyro».⁵¹

Hi havia també altres contenidors específics per desar-hi elements habituals a les cases, com la «brandonera de cuyr, abte per a tenir brondons» de Pere Becet,⁵² per guardar brandons, ciris gruixuts d'un sol ble emprats per a la il·luminació de les estances. Així mateix, altres destinats a portar-hi roba i altres efectes, com la «maleta de cuyr blanch de cervo, folrada de canamàs», és a dir, una maleta de cuir de cérvol amb l'interior folrat amb tela de canemàs, una roba feta d'estopa del cànem, molt clara de fils i de passades, que tenia Pere Girgós el 1389.⁵³

38. Terés, R. M., *Pere Sanglada...*

39. Roca, J. M., «Un cirurgià barber barcelonès de la XV centúria», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres*, núm 81, 1923.

40. Roca, J. M., *Inventaris...*

41. Rubió i Lluch, A., *Documents per la història de la cultura catalana migeval*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908-1921 (2 vols.)

42. García Panadés, T., *Los bienes de Ferrer...*

43. González Hurtebise, E., *Inventario de los bienes...*

44. González Hurtebise, E., *Inventario de los bienes...*

45. Obrador, M., *Inventari de la heretat...*

46. Martorell Trabal, F. - Valls Taberner, F., *Pere Beçet...*

47. González Hurtebise, E., *Inventario de los bienes...*

48. *Diccionari català-valencià-balear...*

49. Pujol, P., *Antichs inventaris del bisbat...*

50. *Diccionari català-valencià-balear...*

51. Martorell Trabal, F. - Valls Taberner, F., *Pere Beçet...*

52. Martorell Trabal, F. - Valls Taberner, F., *Pere Beçet...*

53. Roca, J. M., *Inventaris...*

A les bosses de cuir es desaven diners i objectes valuoses. En aquesta escena apareix sant Antoni repartint almoina als pobres i malalts amb una bossa de monedes a la mà. A l'interior del petit cofre situat a l'esquerra de la composició apareixen altres bosses. La seva forma i el sistema de tancament suggereixen que estan obrades amb pell. Escena del retaule de Sant Antoni Abat, atribuït al Mestre de Rubió, cap a 1360-1375, MNAC 45854

Finalment, i a banda d'aquestes tipologies, hi havia també objectes d'ús comú a les cuines i magatzems de les cases, com garbells i senalles, a més de flascons, com el «flasquo de cuyr poch» que hi havia a l'entrada de la casa de Pere Girgós.⁵⁴ La pell també s'emprava per cobrir o tapar alguns d'aquests estris de treball, com la «banasta de canem cuberta de pell» que hi havia a la cuina de Pere Clarà el 1380.⁵⁵ L'estudi, però, d'aquests estris i objectes de treball requereix un treball a part, que esperem poder presentar properament.

54. Roca, J. M., *Inventaris...*

55. Pujol, P., *Antichs inventaris del bisbat...*

EVA PASCUAL I MIRÓ (Barcelona, 1964) és llicenciada en Història de l'Art i actualment fa la seva tesi doctoral sobre mobiliari medieval català. És col·laboradora habitual de diferents museus i institucions culturals de Catalunya. També col·labora amb l'editorial Parramon, amb la qual ha publicat nombrosos títols, entre ells *El Cuero*, conjuntament amb Teresa Lladó. És membre de l'Associació per a l'Estudi del Moble.